

פיגוע נורא בירושלים בערב סליחות ראשונות: אשמנו, בגדנו בשלנו הסער הגדול הזה

התמונה המטלטלת של הנרצח הי"ד מכוסה בלבן כשלידו מגבעתו השחורה, קורעת את הרגשות. תמונה כל כך יהודית, בקרובי אקדש ■ המסכת שהחל הנרצח ללמוד בתחילת האלול, ממתינה לו בבית המדרש לשם תכנן להגיע, ומישהו אחר יסיים אותה לעילוי נשמה, זועקת. יכול היה להיות גדול הדור, וסולמו נשבר באמצע.
אולי משגיח שיכל להלום על לבבות ולזעוק את שאגת האלול, והשקט יזעק מעתה. התמונה הנוראה הזו לעינינו, כמו מדף שלם של ספרי מוסר: הנה יום הדין מתקרב. מי בקיצו ומי לא בקיצו ■ "מאז ועד עתה אנחנו נידחים, נהרגים ונשחטים ונטבחים... פחודים הם מכל צרות ממחרפיהם ומלוחציהם, נא אל תעזבם ד' אלוקי אבותיהם... מנוד ראש נתונים ביושבי תבל, משל בעמים בקצף ובזיון, אולי יחוס עם עני ואביון אולי ירחם ■

ישראל פרידמן

"וקראת שמו ישמעאל" ולמה נקרא שמו ישמעאל? שעתיד הקב"ה לשמוע בקול נאקת העם ממה שעתידים בני ישמעאל לעשות, לפיכך נקרא שמו ישמעאל שנאמר ישמע ק־ל ויענם (פרקי דר"א).

כתב בעל הטורים (פ' וילך לא, כט): "וקראת אתכם הרעה. וקראת שמו ישמעאל. וקראת שמו עמנואל וקראת ישועה חומותיך. כשתקרא אתכם הרעה, וקראת ישמעאל - שתתפלל לק־ל שישמע אליך ושיהיה עמנו, ותשוב אליו בתשובה, אז וקראת ישועה חומותיך". מילים נוספות מיותרות. אין גם טעם להכביר במילים, רק בתפילות. לזעוק ממעמקי הלב על המשפחות, על עצמנו. עת קשה היא ליעקב.

■

ביום א' בערב לקתה הלבנה, ליקוי מלא. "לבנה לוקה, סימן רע לשונאיהם של ישראל". לתופעה הנדירה הזו כשהירח הופך אדום, קוראים "ירח דם". למחרת, בסמיכות אירועים מצמררת ואולי קשורה, זה בא עלינו. בחסדי שמים, כמעט שנתיים חלפו מאז הפיגוע האחרון בירושלים, בצומת גבעת שאול. לאחר הפוגה מדומה, שוב ארע הנורא מכל. השכול, האובדן והכאב חזרו אל הצומת המדממת, שכבר ידעה את ידו הארוכה של ישמעאל פרא אדם. הכל היה פקוק כשהגיעו המחבלים. אוטובוס מלא נוסעים, המוני חרדים, כשהחל הירי. הישמע ירי כזה בעיר ועם לא יחרדו? מראה האוטובוסים המנוקבים, מעידים על עומק האכזריות. אסון קשה, שהקב"ה ישלח רפואה שלמה לפצועים. הכל היה נראה שלו ורוגע. פקק שקט בכניסה לירושלים, ופתאום ה"בומים" הנוראים ואחריהם הזעקות, והצפירות. והכי נורא הוא השקט של מי שכבר לא יכול לזעוק. החייה האנושית פרצה לכאן, וחפי הפשע נפלו כמו בסערה זועפת. ששה נרצחו הי"ד, פצועים רבים בהם במצב אנוש, פונו. בחלל האוויר עמדה זעקה גדולה. סמבטיון הרגשות לא שוכך מזעפו. דמעות כבדות מערפלות את שדה הראייה. "יתגדל ויתקדש שמיה רבה":

התמונה המטלטלת של הנרצח הי"ד מכוסה בלבן כשלידו מגבעתו השחורה והתיק עם הספרים שלקח לכולל, קורעת את הרגשות. תמונה כל כך יהודית, בקרובי אקדש. זועקת בשתיקתה המסכת שהחל ללמוד בתחילת ימי האלול, והיא ממתנה לו על הסטנדר בבית המדרש ההומה לשם תכנן להגיע, ומישהו אחר יסיים אותה, עם כל הש"ס, לעילוי נשמה טהורה. מפרקת כל רגש לרסיסים תמונה של האב לשלושה ילדים שישאלו 'איפה אבא' שלא ירדים אותם בלילה ולא יקח אותם למוסדות בבוקר, ובנו הרביעי לכשיוולד ליתמות, כיזר אותו רק מהתמונות בהן ישאר אברך צעיר שניצב ליד הגמרא והסטנדר ובוהגו חותרת באויר והופכת עקוב למישור.

יכלו להיות מגדולי הדור, וסולמם נשבר באמצעו. אולי נועדו להיות משגיח שיכל להלום על לבבות ולזעוק את שאגת האלול, והשקט ששורר בבורות שנפערו יזעק מעתה. יכלו אולי להזקין ולשבת בישיבה כדמות מופת שרבים ילכו לאורה, ושירת חייהם לא תוסיף עוד להתנגן. מטלטלת תמונה של החתן הצעיר שעלה מספרד, הקים בית ולא חנכו והותיר אשה שנשמתה נקרעת על בעל נעוריה. נוראה תמונה של איש החסד מצוותה של ישיבת "קול תורה" כשהוא הוגה בתורה אותה עשה קבע ואת תלמודה כל כך אהב. קשה לעיכול תמונתו של הרב המכונה ד"ר מרק ממציא הלחם הרפואי והבריאותי שהביא הקלה ומזור לרבים. התמונות הנוראות האלה הנצרכות לעיננו, הם כמו מדף שלם של ספרי מוסר: הנה יום הדין מתקרב. מי בקיצו ומי לא בקיצו.

כבר תקופה ארוכה, ארץ ישראל נמצאת בשעה קשה. בחוץ משכלת חרב ובהכרח בחדרים אימה. פתאום גם ביטחון הפנים התערער והותיר אחריו שובל של קצף מלוח שנורה על הפצעים

המדממים. זה לא לשווא. בערב סליחות הקב"ה דיבר אלינו. בכירי הפרשנים מפרשנים את האירוע לדעת, מנסים להסביר למה דווקא עכשיו, מנסים לחזות עתידים, למצוא אשמים ולהטיל בוץ ו"אחריות". בעולם מסקרים בכותרות ראשיות: "בגלל המלחמה בעזה".

אבל ניתוחים כאלה וניתוחי נגד, אינם חשיבה יהודית. אם בחסדי שמים לא מתרחשים פיגועים - זה רק כי ד' ישמור עיר. רק, אין סיבה נוספת. לא "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", ולא יעשה. זה התרחש כי בראש השנה שעבר נכתב וביום הכיפורים נחתם מי תהיינה המשפחות שיקריהם עלו בסערה השמימה, השם יקום דמם, ומי יפונה לאשפוז ויאלץ לבלות ימים ארוכים של יסורים ומכאוב בין צינורות וריח משככי כאבים, ד' יחיש רפואה שלמה למכתם. בבית יותירו שארי בשר מתגעגעים שנותרו להם רק תמונות קורעות לב של פנים מלאות תום, שייקשרו להם בזכרון שאיננו מתאדה, ואולי ברגעים של התרפקות על הזכרונות יקראו להם בשמם, ואין מי שיענה. בראשית השנה נחתם מי ייאלץ לבלות ימים ולילות טרוטי שינה כדי להיות ליד מיטת חוליים של פצועים ודמעויהם יזלגו לתוך ספר התהילים, הרופא לשבורי לב יתן להם כוח ונחמה.

בואו ונבכה על האסון הנורא, קורע הלב. אל תנגבו את הדמעות הטהורות. בואו ונאנח עם הפצועים ונתפלל עליהם, אל תנמיכו את הקול. תצעקו, תקרעו שערי שמים. אבל אסור שתהא זו התפעמות רגשית גרידא. שמענו את קול אלוקים מדבר מתוך הדם. האם תהיה זו שמיעה שטחית, ראייה רדודה? ראינו את יד ד' המופנית לעברנו כמצפן מראה כיוון ומחייב. שמענו, האם גם האזנו, הקשבנו, הטינו אוזן? כבר ערב סליחות. הקב"ה מדבר אתנו, בשפתנו, אולי כי לא הבנו בשפה אחרת. האם ח"ו נמתין לאמצעי המחשה נוספים רח"ל?

התמונות נוראות, הקב"ה מדבר אתנו, אבל האם האוזנים אטומות והלבבות כהים? דורשים מאתנו, תובעים מאתנו. אז איך לא יצאה מלבנו הקרוע קול זעקה: אבל אשמים אנחנו! איך לא הפנמנו, ש"בשלי הסער הגדול הזה"!

הנטיה הטבעית היא לחטט באשמתו ואחריותו של מישהו אחר. תמיד קל יותר לראות את פגמי הזולת. זה מניח רטייה מטעה על המצפון הנוקף. קל יותר להפנות אצבע מאשימה אל כל העולם שמעבר. כולם אשמים: הערבים הרצחניים, אוזלת היד של כוחות הביטחון, המסיתים ומטיפי החמאס גרמו, המדיניות של הממשלה, הצבא, הערכאות והפרוקסי שלהם שמבקשים לפגוע בלומדי התורה שמגינים בתורתם על הארץ וזה לא יכול לעבור בשתיקה - כפי שמוכיחה הסטטיסטיקה, הם שגרמו. הנטייה הטבעית היא שכולם אשמים, רק לא אני! אבל יונה הנביא אמר: בשלי הסער הגדול הזה. הקב"ה מדבר אלינו, כי הוא רוצה שנשתנה, שהעולם לא יחזור לקדמותו. מי שלא איבד את חוש השמע הטהור, חייב להאזין לקולות הקוראים ממנו אליו: אשם אני! כל אחד חייב לערוך הנהלת חשבונות מוקפדת, חסרת פשרות ורבת פשר. ואם העולם כמנהגו ניהג, אם הים הסוער ישוב לרוגעו בלי להשאיר עלינו את רושמו ובלי להותיר שרטת, דמם

של הקדושים שנרצחו הי"ד, חלילה בראשנו. כי בשלנו הסער הגדול הזה.

במוצ"ש יתחילו גם בני עדת אשכנז באמירת הסליחות. סליחות, אינן רק בקשת מחילה של היחיד. הפיוטים אינם מדברים רק על היחיד, על הפרטי. די אם נתבונן במדגם אקראי מנוסח הסליחות, כדי להבחין שדווקא צרת הכלל זועקת מבין המילים. הן מציבות מול עינינו את הדחק ואת הלחץ, את כוס התרעלה ואת היגון הקולקטיביים: "מאז ועד עתה אנחנו נידחים, נהרגים ונשחטים ונטבחים... פחודים הם מכל צרות ממחרפיהם ומלוחציהם, נא אל תעזבם ד' א־לוקי אבותיהם... מנוד ראש נתונים ביושבי תבל, משל בעמים בקצף ובזיון, אולי יחוס עם עני ואביון אולי ירחם...

האם זהו לשונן של סליחות? הרי זה נשמע יותר כציטוטים הלקוחים מתוך קינות?! מילים כמו "אשמנו, בגדנו, סלח לנו, מחל לנו, כפר לנו" - זו בקשת מחילה! אך מה ענין צרותיהם של ישראל לסליחות? אבל במילים הללו, טמון מסר נוקב, הטומן בחובו גם את הפתרון למצב הסבוך שאליו נקלענו. בעבודת הסליחות של אלול, חבוי גם המפתח למציאות הנוראה. המילים הנוראות הללו הן מגדלור שמראה דרך לספינת היהדות הנאמנה, המיטלטלת בין הגלים הסוערים של התקופה.

כי סליחה אינה מלמול שפתיים. "סליחה" אינה יצירת פה ותולדה של פעולת מיתרי קול. "סליחה" כנה היא חשבון נפש. ולכן, אחר עריכת הנהלת חשבונות אישית נוקבת, אף לא אחד ימלט מהמסקנה הנוראה והבלתי נמנעת: "בשלי הסער הגדול הזה"! הסליחות נשמעות כ"קינות", כי הן מבטאות את ההכרה בכך שאם המצב כל כך נורא ויש לקונן עליו, אז "אני אשם"! הן מבטאות את ההכרה שכל אחד מאתנו אחראי, מכוח חטאו הפרטי, לאסון הכללי. אם כלל ישראל או כלל היהדות החרדית סובלים, אז אני אשם! בגללי! ועל כך אנחנו מבקשים מחילה. רק אחרי שההכרה הזו מסתערת על תודעתנו ומצליפה, אנחנו יכולים לבקש מחילה!

"חטאו של היחיד רובץ כמועקה כבדה על כלל ישראל. הפיוטים הנוקבים מאשימים את היחיד על קלות דעתו, על חטאו, על שפלותו המוסרית, על אדישותו כלפי המצוות. בגין מעשיו הנפשעים, אשם הוא בדמעות הזולגות על לחייהן של משפחות יעקב ובחרפה הרובצת על מקדשי עמנו. המונח 'כלל ישראל' איננו מושג מופשט וחסר תוכן מוחשי, שהרי ה'כלל' משמעו סכום חברים הנמצאים כולם במרכז האומה. כל איש ואשה מבני עמנו איננו אישיות נפרדת, כי אם חלק של הכלל. 'כל ישראל ערבים זה בזה', אמרו חז"ל. הקריאה יוצאת, איפוא, אל כל אחד ואחד מאתנו: חזור אתה בתשובה, כדי שהקב"ה יגאל את כולנו מן הגלות המרה (הגרש"ר הירש מעגלי שנה, ח"ד קס"ט).

זה נכון לגבי קולות מלחמה המגיעים מגבולות הארץ, זה נכון לגבי האיומים מאיראן והשיגורים מתימן, וזה נכון גם לגבי ידה הארוכה של הממשלה, שריה ויועציה, שופטיה - שופטניה, המבקשים לפגוע בציפור הנפש של האומה ולכלואה בכלוב של כפירה ע"י מיעוט תורה ועקירה מספסלי בית המדרש. בעיקר זה נכון כאשר זה התקרב למחוזותינו שלנו. תמיד עלינו לזכור: הסכנה האמיתית אינה "הם". הסכנה זה "אנחנו", אני ואתה. "אשמים אנחנו". גם אנחנו אשמים, כי חטאו של היחיד הוא הגורם לאסונו של הכלל.

מתן תורה היה האירוע המרכזי ביותר בהיסטוריה, מבריאת העולם ועד היום. כשקולו של הקב"ה הדהד בכל רחבי היקום - "אנכי ד' א־לוקיך", כל תושבי הארץ התמלאו בחרדה: באותה שעה נתכנסו כל אומות העולם ובאו אצל בלעם ואמרו לו: שמא מכול מביא לעולם? אמר להם: כבר נשבע המקום שאינו מביא מכול שנאמר: כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי, אמרו לו: שמא מכול של מים אינו מביא אבל מביא מכול של אש? אמר להם לא מכול של מים ולא מכול של אש הוא מביא, אלא הקב"ה רוצה ליתן תורה לעצמו שנאמר ד' עוז לעמו יתן. כיון ששמעו את הדבר הזה, פנו כולן והלכו איש איש למקומו (ילקוט שמעוני יתרו).

בעמוד זה יש דברים הטעונים גניזה

^[1] 48 יום שלישי ט"ז באלול תשפ"ה יתד נאמן

אחריש ולא אשקוט...
 "עלינו לדעת מהמציב ולא לשחק, לא רק לצעוק א־לוקים אל דמי לך, אלא בעצמך אל תהיה דמי לך... הבה נקח את עצמנו ונתחזק, ואפילו חיזוק של יחידים יכול להציל, כאשר משהו זו בתוככי הלב... ואז נוכל לבקש מהרבש"ע: אל תחרש ואל תשקוט, כאשר בתחילה בל נחרש ובל נשקוט אנו!"
 הרי בשלנו הסער הגדול הזה. אולי חיינו בניתוק מסויים ממה שמתרחש כאן בארץ בשנתיים האחרונות, והקב"ה קירב רח"ל את הנורא הזה למחוזותינו? שמה לא חשנו מספיק את גודל השעה ולא עשינו את המאמצים הנדרשים, בכל התנאים ובכל הנסיבות לסייף בחרבה של תורה שהיא המגנא ומצלא? אולי לצד האמונה החד משמעית והבלתי מתפשרת בצדקת דרכנו, לא הרגשנו במכאובם של אחרים ולא שיקענו את רמ"ח אברינו ושס"ה גידינו בשליחות ההצלה של העם היושב בציון? מאחרים אין מה לצפות! השמאל עוסק בפיק מחאות, הימין מתעסק בריבונות ובדמיונות של הכרעה, כאילו היא מסורה לידי אדם.
 מה שקרה בעיצומו של חודש התשובה הרחמים והסליחות, לא לשווא: המשגיח הגאון הצדיק רבי שלמה וולבה צוק"ל השיב לשאלה - מה היא "תשובה", בהביאו את דברי רש"י (ע"ז, דף י"ט ע"א) "להכיר את בוראו". גם מרן הגרש"ז אויערבך צוק"ל נשאל - במה צריך להתחזק בימי האלול? וכך השיב: אינני גר בביתך, לא אדע מה אתה צריך לתקן ובמה להתחזק. אבל אני קבלתי על עצמי להתחזק מכוונת שתי מילים: "ברוך אתה" ! להכיר את הבורא ! אחרי שלקיננו, עכשיו לדאבון לב זה קל יותר, כשדברנו אלינו. כשראינו בחוש. עכשיו זה קשה כל כך, וכואב!
 כשנכיר את בוראנו נפנים, כי גם לנו תפקיד במלחמה הנוראה מול ישמעאל: למרות ההתנכלויות והפגיעות המתחדשות עלינו כל יום, כולל אתמול בפגיעה הזדונית והמרושעת של הבג"ץ בביטוח הלאומי של לומדי תורה, פגיעה שמסכנת את ארץ הקודש ויושביה, עלינו להתחזק בתורה ובתפילה, בשבת ובצניעות, לב יודע מרת נפשו במה עליו להתחזק. חלילה לשים חלילה מבטחנו בכוח ובעוצם יד או בהבטחות והצהרות מתלהמות, אלא לשים בטחוננו בכוחו, בהבטחתו. אשור לא יושיענו, על סוס לא נרכב. נזעק בתפילה, לא נחרש ולא נשקוט, ואז נוכל גם לבקש מרבש"ע: אל תחרש ואל תשקוט ק"ל, כאשר בתחילה לא נחרש ולא נשקוט אנו - ואז אולי יחוס על עם עני ואביון, אולי ירחם. אבינו מלכינו הפר עצת אויבינו, שלח רפואה שלמה, נקום נקמת דם עבדיך השפוף.

"לא האמנתי שבגיל 73 אכתוב מאמר שמשבח חרדים שחיים כפי שחיו סבי ואבי סבי, ומתפללים למשיח, אבל הרגעים שאחרי האסון בירושלים, גרמו לי להבין משהו שעד כה לא עמדתי על משמעותו ולא נורא אם כולנו ננסה להבין מהי העמידה ההדורה והכואבת שלהם שעה שהנשמה רוצה נקמה. המילה נקמה איננה קיימת במילון שלהם, לבד מכמה משפטים כמו: 'שפוך חמתך על הגויים'. הרי חרדים מעולם לא הרגו גויים או יהודים, אבל האחרים כן".
 ברגעים של אמת, כך גם הם רואים אותנו מבעד לעיניים שלהם, ומלבד חובתנו ויעודנו, זה מוסיף תוספת חיוב לקדש שם שמים. אנו שנותרנו, חייבים להמשיך "לחיות על קידוש השם".
 לכן בואו ונבכה על האסון הנורא, קורע הלב. אל תנגבו את הדמעות הטהורות. בואו ונאנח עם הפצועים ונתפלל עליהם, אל תנמיכו את הקול. תצעקו, תקרעו שערי שמים. אבל אסור שתהא זו התפעמות רגשית גרידא. שמענו את קול א־לוקים מדבר מתוך הדם. האם תהיה זו שמיעה שטחית, ראייה רדודה? ראינו את יד ד' המופנית לעברנו כמצפן מראה כיוון ומחייב. שמענו, האם גם האזנו, הקשבנו, הטינו אוזן? אבל האם הפנמנו שבשלנו הסער הזה, או שהגלים שהסתערו לחוף תודעתנו ישובו מזעפם ואחרי הגאות יבוא שוב השפל? ! כבר ערב סליחות. הקב"ה מדבר אתנו, בשפתנו, אולי כי לא הבנו בשפה אחרת. האם ח"ו נמתין לאמצעי המחשה נוספים רח"ל?
 בשיחה נדירה שנשא מרן הגר"ד פוברסקי צוק"ל בהיכלה של ישיבת פוניבז' בעיצומה של מלחמת יוהכ"פ הוא אמר דברים כדרכנות, שרק הבזקי אור ממנה מובאים כאן: "מדוע אנו כה רגועים? עובדה היא שמתהלכים כאן רגועים ושלווים! היתכן להתנהג כך בשעה קשה שכזו? האם התענה אי מישוה בגלל המציב הנורא, לפחות חצי יום? הבה ימסור נא דין־וחשבון כל אחד לעצמו, מדוע הינהו כה רגוע? ! התשובה לכך פשוטה: הציבור בכללו רגוע משום שסומכים על כח־יעוצם־ידי !! ! מסתמכים על כך ש...הננו חזקים ! כשיש ח"ו חולה בבית, הלא מסתובבים ממש בלי ראש, רצים לתת צדקה, מחפשים כל מה שניתן להיעשות. פעם היו עולים לבמה ופותחים את הארון־קודש ופורצים בבכיות מחרידות קורעות כל לב. איפה זה עכשיו? האם באמת הננו סומכים על הרבש"ע? הרי ניווכח לנגד עינינו, כי הננו פשוט סומכים על כח־יעוצם־ידי..."
 "עומדים אנו ואומרים תהילים, א־לוקים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט ק"ל", מדברים אל הרבש"ע. הרי ישאלך הרבש"ע: מדוע הינך כה רגוע ושל, ואילו ממני הינך מבקש שלא אשקוט ? ! כאשר אתה לא תהיה רגוע 'באמת' או אז גם אני לא אהיה רגוע לא

זו עובדה מזעזעת: ברחבי היקום מהדהדים קולות וברקים. הטבע משנה את טבעו, וכולם שומעים. קולו של הקב"ה מדהדהד מקצה העולם ועד קצהו. פחד מקיף את האנושות. כולם מתעניינים ומבקשים לדעת פרטים ופרטי פרטים. ואז כשהתמונה מתבררת, כולם חוזרים לשגרת יומם: "הלכו איש איש למקומו".
 הקב"ה דיבר עם בני אנוש, אך על רובו המוחלט של הגלובוס זה לא השאיר שרטת. זה לא חרג מעבר לסיפוק יצר הסקרנות, מהרגעה עצמית: אין שום קטסטרופה. לא היתה רעידת אדמה. שום הר געש לא התפרץ. אף נהר לא עלה על גדותיו. כל מה שקרה זה "רק מתן תורה" כביכול, והלכו איש איש למקומו. תבלול מכסה את העין - לא רואים! קרום התוף רופס - לא שומעים! גבס הכחות ניתן - לא מרגישים! סגר ברזל בנשמתם! הקב"ה דיבר, ו... שום דבר! רק עם ישראל עמד למרגלות ההר ושמע. אומות העולם שמעו, אך לא הקשיבו. זו היתה שמיעת אוזן, לא שמיעת הלב והשכל. "וישמע יתרו". מה שמועה שמע ובא? קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. רק הוא קלט שהקב"ה מדבר. לכן, הוא הסיק את המסקנות הנכונות. לכן הוא בא...
 לעיתים אפשר גם לשמוע את הצליל האמיתי, אך לא די בכך. צריך להאזין! לעיתים ההבדל בין "לשמוע" ל"להאזין", זה "להיות או לא להיות". לא מספיק לשמוע את הבכיות. אין די כשאנאת הפצועים באה לאוזנינו. אסור להסתפק בדמעות שננסחות מאתנו בעת הקדיש קורע הלב וההספדים. צריך להאזין, ולהשתנות, להתהפך. כי בשלנו הסער, תמורתנו, נשחט איל.
 ברגע של אמת, גם בגדה השניה של הנהר רואים בהתפעלות את עמדתנו־עמידתנו. היום זה אולי לא יכול להיות בחוגי הישראלים המתבוללים בני העם הישראלי שנפרד מהעם היהודי, אבל משום מה צף מתוך הגנזכים מסר שכתב בעבר הסופר יורם קניוק בעתון לאנשים שחושבים שהם חושבים וקטעים מנומרים מדבריו מובאים כאן שוב: " מתוך אצילות נטולת פאתוס הם חיים בעולם שמחוץ להיסטוריה. האמיתות של העולם אינן האמיתות שלהם... החרדים אינם מאמינים שצרות נחתות סתם ככה. לעולם יש בעל בית ובעל הבית יודע מה הוא עושה. בצער קשה ובאימה מאופקת תוך שהם מתחננים לד' שיסלח להם, יכולתי רק לקנא, כי אבותי היו כאלה. החרדים אינם מתעניינים בקאנט, באך, בטהובן, או בשאלה כמה עולות נעלי ריבוק. כאשר תוקף אותם אסון, הם מבקשים להבין מתוך לבבם, באמצעות תפילה, מה רע עשו אלה שמעולם לא חטאו. הכוח שלהם לעמוד בקללות, מוראות ואסונות, הוא כוח שאנחנו איננו מכירים. אנחנו בזים להם, אבל הם מרחמים עלינו..."